

Speels Collectief

Een zoektocht naar weerstand bieden aan het binaire denken

door Merel van Lieshout (2021)

Dit artikel is geschreven in opdracht van Cultuur Oost en is onderdeel van de publicatie 'De veranderkracht van sociaal-artistiek samenwerken'.

De samenleving verdeelt ons in categorieën van mensen 'met een beperking' en mensen 'zonder beperking'. Speels Collectief wil dit binaire denken (uitgaande van een tweedeling tussen mensen 'met' en mensen 'zonder') doorbreken. In dit essay beschrijf ik, als oprichter van Speels Collectief, waarom en hoe we dat doen. Eerst stel ik ons voor, waarbij ik zowel onze visie als het theoretisch kader dat daaraan ten grondslag ligt bespreek. Daarna laat ik aan de hand van een aantal praktijkvoorbeelden zien hoe we weerstand bieden aan het binaire denken.

Speels Collectief - theater zonder beperking is het theatercollectief, gevestigd in Arnhem en Tilburg, dat ik samen met Sanne Arbouw heb opgericht in 2016. Ons collectief bestaat uit professionals en amateurs, studenten en afgestudeerden, mensen met en zonder beperking; een zo divers mogelijke en niet-normatieve groep die per project wisselt van samenstelling. We werken samen met andere kunstenaarscollectieven en verschillende onderwijs-, zorg- en cultuurinstellingen. Speels Collectief geeft mensen de kans om op een volwaardige manier onderdeel te zijn van kunst en cultuur, ongeacht leeftijd, opleidingsniveau, mate van financiële draagkracht, etnische achtergrond, religie, gender, seksualiteit, fysieke of verstandelijke beperkingen en andere redenen voor maatschappelijke uitsluiting. (Zie www.speelscollectief.nl voor meer informatie.)

Dit jaar rond ik de master Gender Studies af aan de Universiteit van Utrecht. In dat kader heb ik praktijkonderzoek gedaan binnen Speels Collectief. Voorafgaand aan mijn praktijkonderzoek schreef ik een paper waarin ik de volgende onderzoeksvraag stelde: *How can the performances of Speels Collectief offer resistance to binary thinking when it comes to dis/ableism?* Ook hier onderzocht ik hoe Speels Collectief weerstand biedt aan het binaire denken met betrekking tot 'dis/ableism'. In dit paper richtte ik me uitsluitend op hoe we dat doen in onze voorstellingen. Mijn focus was de kunst, die een *affective resonance* (een affectieve reactie van het lichaam onafhankelijk van inhoud of betekenis) teweeg kan brengen en daarmee het binaire, cognitieve denken overstijgt en aan de kaak stelt.¹ In mijn praktijkonderzoek richtte ik me met name op de materialiteit van het binaire denken. Het binaire denken staat niet op zich, het is 'gestold in de

¹ Zie voor een uitwerking hiervan het volledige paper *Speels Collectief - a collective claiming crip* (2020). Op te vragen via contact@speelscollectief.nl.

materie'. Met andere woorden: binair denken is terug te zien in de samenleving zoals we die hebben ingericht; in onze taal, in de structuur van onze geldstromen, in de manier waarop onze gebouwen zijn ontworpen, et cetera. Ik haal een problematisch voorbeeld aan uit de praktijk van een speler van Speels Collectief, om te verduidelijken hoe een bepaalde denkwijze vorm krijgt in de materialiteit van de samenleving:

Met Speels Collectief repeteren wij in het gebouw van ArtEZ Hogeschool voor de Kunsten, de kunstacademie in Arnhem. Dit gebouw ligt voor een groot deel onder de grond, zo ook onze repetitieruimte. Er is in het gebouw geen personenlift naar deze ruimte, je kunt er enkel komen via de trap. Iemand die niet kan lopen, zoals ik, kan alleen in de repetitieruimte komen door gebruik te maken van de goederenlift. Dit betekent dat ik iedere repetitie, weer of geen weer, buiten sta te wachten aan de achterkant van het gebouw, tot iemand me met de goederenlift ophaalt en naar de repetitieruimte begeleidt. (speler bij Speels Collectief, 2020)

Door de manier waarop de samenleving is ingericht wordt het binaire denken bevestigd. Een gebouw dat alleen toegankelijk is voor iemand die kan lopen, bevestigt dat iemand in een rolstoel beperkt is, en bekrachtigt daarmee de tweedeling tussen mensen 'met' en mensen 'zonder' beperking. Bovengenoemd voorbeeld en argument gaat uit van het politieke en relationele *model of disability*.² Speels Collectief stelt dat een beperking niet zou moeten worden opgevat als een medisch of een individueel probleem, maar als een politiek en relationeel probleem. In de huidige, westerse maatschappij worden lichamen en geesten die niet voldoen aan een bepaalde norm bestempeld als afwijkend en ziek. In plaats daarvan ziet Speels Collectief een 'beperking' als een product van sociale relaties. Niet een bepaald lichaam of een bepaalde geest is beperkend, maar de sociale structuur en de normen die we binnen die structuur hebben opgesteld. 'Met een beperking' kan alleen bestaan in relatie tot 'zonder een beperking'. Dit theoretische concept (en politieke standpunt) is het uitgangspunt van waaruit ik mijn praktijkonderzoek heb verricht.

Tijdens mijn praktijkonderzoek heb ik me onder andere verdiept in het oprichten van een officiële stichting (Stichting Speels Collectief) en het doen van een subsidieaanvraag. De zoektocht naar het overbruggen van de tweedeling tussen mensen 'met' en mensen 'zonder' beperking bij het oprichten van de stichting en het doen van de subsidieaanvraag zal ik hier beschrijven.

Bij het oprichten van de stichting waren de belangrijkste onderdelen waar we zelf invulling aan konden geven de formulering van de doelstellingen en het vinden van een geschikt bestuur. Met name dat laatste is een zoektocht geweest. Op 19 februari 2020 bezocht ik de tweede *Dialogsessie Inclusie & Cultuur* in Den Haag. Hierover schreef ik in mijn *Onderzoekslogboek* (2020, p.15):

² Zie *Introduction: Imagined Futures* (Kafer, 2013) voor een uitwerking van de verschillende *models of disability*, waarop ik mijn argument baseer.

Het meest relevante vond ik het bevragen van inclusie in de leiding van ‘inclusieve’ gezelschappen. Wie heeft de macht om welk verhaal te vertellen over wie? Het komt vaak neer op: ‘wij’ (de ‘able-bodied’) hebben de macht om het verhaal te vertellen over ‘zij’ (‘de ander’, de ‘disabled’). Ook als de groep divers is, zijn de leidinggevendenden vaak zeer homogeen. Dat is kwalijk. Het systeem moet vanaf de wortel worden aangepakt. Vraag jezelf altijd af: Wat is hierin mijn (machts)positie?

Ik wilde mensen ‘met een beperking’, namelijk onze eigen spelers, opnemen in het bestuur van onze stichting. Zij kennen Speels Collectief van binnenuit, weten wat er speelt en kunnen beter dan wie dan ook zien en aangeven wat er nodig is. Kirsten Nouws (notaris, 2020) kon me vertellen dat iemand beschikkingsbevoegd moet zijn om een bestuursfunctie te kunnen bekleden: ‘Vaak staan mensen die een verstandelijke beperking hebben onder curatele of onder bewind. Zij zijn niet bevoegd zelfstandige handelingen te verrichten en kunnen dus geen zitting nemen in het bestuur.’ Ik heb een alternatief gevonden om toch mensen ‘met een beperking’ aan de leiding van onze stichting toe te voegen. In de statuten van Stichting Speels Collectief is opgenomen dat het bestuur bevoegd is een Raad van Advies aan te stellen. Deze Raad kan het bestuur ten alle tijden adviseren. Onze stichting heeft nu dus zowel een bestuur (drie mensen ‘zonder beperking’) als een Raad van Advies, bestaande uit drie van onze spelers die vanuit hun ervaringsdeskundigheid advies kunnen uitbrengen aan het bestuur. Op deze manier is de leiding van Stichting Speels Collectief er niet één van mensen ‘zonder beperking’ die beslist voor mensen ‘met een beperking’. Het is een diverse groep, die gezamenlijk koers bepaalt.

De subsidieaanvraag is in samenwerking met Siza, ArtEZ, HAN en Cultuur Oost geschreven voor de *Aanloopregeling* van het Fonds voor Cultuurparticipatie. De aanvraag is gericht op de wens van zorginstelling Siza en Speels Collectief om een langdurig samenwerkingsverband aan te gaan. Ik haal opnieuw een notitie aan uit mijn *Onderzoekslogboek* (2020, p.28):

Bij Speels Collectief is zorg nooit een doel op zich. Onze voorstellingen zijn ons doel, en om een goed maakproces te kunnen doorlopen zorgen we voor elkáár. Bij ons geldt niet: ‘wij’ (mensen ‘zonder beperking’, mensen die dagbesteding bieden) zorgen voor ‘zij’ (mensen ‘met een beperking’, mensen die dagbesteding krijgen). Het gaat ons om de artistieke ontwikkeling, zorg is een vanzelfsprekende bijkomstigheid. Iedereen, ook ik, heeft op die manier een waardevolle dagbesteding.

Siza biedt zorg en dienstverlening aan mensen ‘met een beperking’. Speels Collectief is officieel een dagbestedingsplek, maar wil niet denken in ‘wij’ bieden dagbesteding aan ‘zij’. Siza en Speels Collectief zien dat ze elkaar kunnen versterken, maar tijdens het schrijven van de subsidieaanvraag bleek dat er nog gezocht moest worden naar een gemeenschappelijke taal. Over onze verschillende ideeën van de primaire doelstellingen van dagbesteding moest worden heen gestapt, zodat er ruimte kwam voor gezamenlijke opvattingen. Om ervoor te zorgen dat de kunst en de zorg elkaar

versterken is een nieuwe organisatiestructuur nodig. Het project waarvoor we de aanvraag gedaan hebben, gaat onder andere over het gezamenlijk zoeken naar deze nieuwe structuur.³

Siza en Speels Collectief zetten daarnaast in op uitvoeringen bij professionele podia met een collectief van mensen ‘met’ en ‘zonder’ beperking. Siza streeft naar destigmatisering van mensen met een beperking, en Speels Collectief streeft naar destigmatisering van kunst waaraan mensen met een beperking deelnemen. We werken in het belang van de mensen die onderdeel zijn van Speels Collectief, maar ook in het belang van andere mensen ‘met een beperking’ of mensen die gezien worden als ‘anders’. Veel van de mensen die onderdeel zijn van Speels Collectief voldoen niet aan de norm, ze worden gezien als ‘anders’. We vinden het van groot belang dat ook een niet-normatieve groep als Speels Collectief gerepresenteerd wordt op professionele podia. Door mensen ‘met’ en mensen ‘zonder’ een beperking als collectief te representeren, tonen we dat er geen tweedeling hoeft te bestaan. Ieders mogelijkheden en onmogelijkheden kunnen worden vertaald naar een waardevol, artistiek product.

Ik wil een laatste gegeven aanstippen dat ons is opgevallen bij het schrijven van de aanvraag. Het doel van de *Aanloopregeling* is het vergroten van toegankelijkheid, zichtbaarheid en erkenning van cultuur in de samenleving. Daarbij gaat het onder andere om het zichtbaar maken en erkennen van een grote variëteit aan cultuurvormen die momenteel onder de radar van subsidiestromen blijven. De *Aanloopregeling* moedigt een nauwere samenwerking aan tussen het culturele en het sociale domein, en beoogt onder andere de verschillen in cultuurdeelname tussen mensen ‘met’ en mensen ‘zonder’ beperking kleiner te maken. Een regeling als deze maakt het mogelijk dat een niet-normatief collectief, zoals Speels Collectief, zich verder kan ontwikkelen. Tegelijkertijd houdt de regeling de tweedeling in stand: om aan de voorwaarden van de subsidie te voldoen, moeten verschillen tussen mensen ‘met’ en mensen ‘zonder’ beperking worden benadrukt. De regeling dwingt de aanvrager tot het specifiek benoemen en indelen van spelers, terwijl de basis van onze visie juist is dat die tweedeling weggevaagd zou kunnen en moeten worden. Het is een paradox: een regeling die gericht is op samenwerken, overbruggen en participeren, dwingt tot lijnen trekken en categoriseren. We vragen ons af hoe hierin stappen gezet kunnen worden, weg van het binaire denken.

Speels Collectief kiest ervoor bewust blind te zijn voor de tweedeling van mensen ‘met’ en mensen ‘zonder’ beperking. We stellen scherp op ieder individu, maar willen blind zijn voor de maatschappelijke categorie waartoe een individu behoort. Hoewel Speels Collectief tracht met theatervoorstellingen weerstand te bieden aan het binaire denken, is het ook nodig dat er iets verandert in de materialiteit van de samenleving. Door de wijze waarop onder andere de zorg, de kunstwereld en subsidies zijn georganiseerd wordt het binaire denken over mensen ‘met’ en mensen

³ Twee artikelen die tijdens het schrijven van de aanvraag vanuit een theoretisch kader bruggen hebben geslagen tussen verschillende opvattingen, zijn *Van burger-cliënt naar perspectief van waardigheid* (Reerink en The en Roelofsen, 2017) en de oratie *Verhalen verbinden, een narratief-ethisch perspectief op sociale integratie van mensen met een verstandelijke beperking* (Meininger, 2007).

‘zonder’ beperking bevestigd. In de zorg stelt men dat mensen ‘zonder’ beperking dagbesteding bieden aan mensen ‘met’ beperking, de normativiteit van de kunstwereld sluit bepaalde lichamen uit - denk aan de (on)toegankelijkheid van veel theaters en de manier waarop kunstacademies hun onderwijs inrichten, en geldstromen vanuit fondsen gaan uit van een tweedeling tussen het culturele en het sociale domein. Laten we een poging doen blind te worden voor de tweedeling van ‘met’ en ‘zonder’ beperking en scherpziend voor ieder die we zien, met wie we praten; ieder die voor ons staat.

Bronnen

- Kafer, A (2013) ‘Introduction: Imagined Futures’ in Feminist, Queer, Crip Bloomington, Indianapolis: Indiana University Press (pp. 1-24)
- Meininger, H (2007) ‘Verhalen verbinden, een narratief-ethisch perspectief op sociale integratie van mensen met een verstandelijke beperking’ oratie uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van bijzonder hoogleraar Sociale integratie van mensen met een verstandelijke handicap, faculteit der Godgeleerdheid van de Vrije Universiteit Amsterdam (pp. 1-39)
- Reerink, A en The, A-M en Roelofsen, E (2017) ‘Van burger-cliënt naar perspectief van waardigheid’ in NTZ (1) (pp. 53-63)
- Rodenburg, D en Van Lieshout, M (2020), ‘Theater zonder beperking’ projectplan voor subsidieaanvraag Samen cultuurmaken verbreden (pp. 1-21)
- Van Lieshout, M (2020) ‘Speels Collectief - a collective claiming crip’ in cursus Somatechnics aan Universiteit Utrecht (pp. 1-10)
- Van Lieshout, M (2020) ‘Onderzoekslogboek’ in masterprogramma Gender Studies at Universiteit Utrecht (pp. 1-36)
- Statuten Stichting Speels Collectief (2020) ondertekend door mr. Y. R. Hoekstra, notaris te Tilburg (pp. 1-7)
- ‘Regeling Samen cultuurmaken verbreden (Aanloopregeling) Stimuleren van verbindingen tussen cultuur en sociaal domein’ in Staatscourant (2020) nr. 1149 (pp.1-8)